

פרופ' אלעזר טויטו

לימוד תורה - בין עצמאות לסמכות***ראשי-פרקים**

- א. המדרש והפשט
- ב. הפשט לפי הדור
- ג. פשט ישן בלבוש חדש
- ד. סיכום

⌘ ⌘ ⌘

א. המדרש והפשט

על הפסוק מקריאת שמע ויהיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, כותב רש"י על פי הספרי: "לא יהיו בעיניך כצו מלכותי ישן שאין אדם שם לב אליו, אלא כצו חדש שהכל רצין לקראתו". זאת התורה ניתנת לנו כל יום מחדש, הילכך הגישה ללימודה צריכה גם היא להתחדש כל יום. אם כן אפוא, הבה נחשב את דרכנו בלימוד תורה ובהוראתה: מהו היחס הרצוי בין עצמאות לקבלת סמכות בלימוד תורה? כיצד ייענה לומד התורה לכמיהתו הטבעית להבין את התורה מתוך עיון עצמאי לחלוטין, הן בהצגת הבעיות המטרידות אותו והן בהצעת תשובות עליהן, ובאותה עת לקבל בענווה ובאהבה את סמכותם של חכמינו ז"ל, כפי שהיא באה לידי ביטוי בתורה שבעל פה?

נעיין בכמה היגדים מתודולוגיים. בבואו לפרש את פסוק ח בבראשית ג, כתב רש"י את הצהרתו המפורסמת: "יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סידרום רבותינו על מכונם בבראשית רבה ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא ושמועו דבור על אופניו". דור אחד אחריו, הצהיר רשב"ם נכדו בפתחה לפירושו לפרשת משפטים: "ידעו ויבינו יודעי שכל, כי לא באתי לפרש הלכות אף על פי שהם עיקר... ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי...". מותר להסיק מדבריהם של שני רבותינו אלה שיש שתי דרכים ראשיות בלימוד תורה - דרך המדרש שבה הלכו חז"ל, ודרך הפשט שבה מתכוונים ללכת רבותינו הצרפתים.

המדרש מלווה את התורה שבכתב מאז נתינתה בסיני והוא נמסר בעל פה מדור לדור, עד שבגלל סיבות היסטוריות שונות כתבוהו חכמינו בתלמודים

* דברים שנאמרו ביום העיון השנתי של ההתמחות בתנ"ך במכללת "אורות ישראל".

ובקובצי המדרשים הרבים, מדרשי אגדה ומדרשי הלכה, ומסרוהו לדורות הבאים. אך הפשט, איפה נמצאנו? ובכלל, מהו פשט? אין תשובה על כך בדברי רש"י ורשב"ם. נראה לומר, שלגבי דידם, 'פשוטו של מקרא' הוא דבר ברור ומובן מאליו כל כך, עד שאין צורך להגדיר אותו. על יסוד העיון בפירושים הפשטיים, אפשר אולי להציע הגדרה כללית זו: הפשט הוא ביאור הכתוב על פי המשמעות הגלויה והמקובלת של לשונו, תוך התחשבות בכללי הדקדוק והתחביר ותוך שימת לב להקשר, והכל במסגרת הסבירות וההיגיון האנושי הרגיל, בחינת 'דיברה תורה כלשון בני אדם'. לפי זה, כל אדם נבון המבין עברית מקראית, הבקי בכללי לשון המקרא והשם לב להקשר הענייני של הכתובים, יכול לבאר את התורה בכוחות עצמו. ביאור התורה לפי הפשט הוא ביטוי מובהק לעצמאות אינטלקטואלית.

האם אנחנו, שלומי אמוני ישראל, רשאים לבאר את תורת ה' באורח עצמאי? האם אנחנו רשאים להלך בנתיב צדדי, השונה מזה שנכבש על ידי חז"ל? ואם נגיע בהסתכלותנו העצמאית למסקנות הנוגדות את קבלת חז"ל, האם גם אז נמשיך להחזיק בדעתנו? לכאורה תשובה חיובית לשאלה זו נתנו כל המפרשים הפשטניים שלנו, ולא מעטים מפירושיהם נראים מנוגדים למדרש. אך יש מקום להבהיר את הנושא.

במסכת גיטין ס ע"ב נאמר: "אמר רבי יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה שני כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל". רעיון זה מובהר על ידי המדרש הבא:

מפני שראה הקב"ה שעתידין אומות העולם לכתוב (=לתרגם) כ"ד ספרים ולהופכם לרעה ולמינות, מסר סימנין למשה בעל פה, ולא הסכימו מן השמים לכתב (תושבע"פ) עד לאחר שעמדה אמונת אדום (וישמעאל), פן יעתיקו אותה הגויים ויהפכו אותה לרעה כמו שעשו בתורה שבכתב. ולעתיד לבוא ישאל הקב"ה מיהם בניו, ובני ישראל מביאים ספר תורה והאומות מביאים ספר תורה, אלו אומרים אנו בניך ואלו אומרים אנו בניך, והקב"ה שואל: מי יש לו הסימנים שמסר בסיני בע"פ, ואין מי שידוע כי אם ישראל (סמ"ג, ל"ת, בהקדמה).

לפי זה הסימן לשייכות לעם הנבחר אינו התורה שבכתב אלא התורה שבעל פה. אם כן מי שלומד תורה שבכתב שלא על פי תושבע"פ איננו שייך לעם ישראל, איננו בנו של הקב"ה. כיצד נלמד תורה לפי הפשט בלי לחדול אף לרגע להיות בניו של הקב"ה?

ב. הפשט לפי הדור

מהי מטרתו של מי שרוצה ללמוד תורה בדרך עצמאית, בדרך הפשט? לפי ניסוחו של עורך האנציקלופדיה המקראית, המטרה היא להגיע "להבנה מלאה ככל האפשר בהוראתם של הכתובים, כפי כוונת מחבריהם וכפי מה שחבינו אותם הדורות שבתוכם נכתבו ושלהם נועדו בתחילתם".

שתי הסתייגויות לי להגדרה זו, אשר בעטיין אינני יכול להסכים לה כלל וכלל:

א. 'הבנה מלאה בהוראתם של הכתובים', היינו סיפוק סקרנות אינטלקטואלית. אנו איננו לומדים תורה לשם סיפוק סקרנות אינטלקטואלית, אלא כדי לקיים מצוות תלמוד תורה.

ב. 'כפי מה שהבינו אותם הדורות שלהם נועדו בתחילתם', חוששני שזו משימה בלתי אפשרית: איננו מסוגלים לדעת כיצד הבינו הדורות ההם את הכתובים, כי כל דור והמנטליות שלו, ועוד - לא תיתכן הבנה אחידה לבני דור אחד. אף על פי כן, בזכות ההגדרה הזאת אפשר לנסות להבהיר, על דרך הניגוד, את מטרתנו אנו בלימוד תורה: אנו לומדים תורה כאילו היא נכתבה למעננו כאן ועכשיו, 'אשר אנכי מצוך היום', ומטרתנו היא להפיק מלימודנו את הלקח המרבי לשם בניית עולמנו האישי, החברתי, הלאומי, כאן במדינת ישראל, בסוף המאה העשרים למניינם.

אני מאמין שחכמינו לדורותיהם העלו בפירושיהם כל בעיה העשויה להטריד אדם חושב. הרי הם היו גדולי המחשבה והיושר האינטלקטואלי, אלא שדבריהם כתובים בסגנון זמנם שאינו תמיד נהיר לבן דורנו. נדע-נא שמי שטורח לעיין בפירושי חכמינו ומשכיל לתרגם אותם לסגנון מודרני, ימצא בפירושיהם הד ומענה לבעיותיו.

ג. פשט ישן בלבוש חדש

אדגים את דבריי אלה בשלוש דוגמאות:

1. צחוקו של אברהם

בברי' יז, א-ב נאמר: "ויחי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא חי אל אברם ויאמר אליו: אני א-ל ש-די התהלך לפני והיה תמים, ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד". תגובת אברהם היא: "ויפול אברם על פניו". בסוף הנבואה מבשר לו הקב"ה (טו-יז): "שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתי והיתה לגויים...".

תגובת אברהם היא: "ויפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים תלד? ויאמר אברהם אל הא-להים לו ישמעאל יחיה לפיך." גם שרה נתבשרה שייולד לה בן, וגם היא צחקה על בשורה זו וליוותה גם היא את צחוקה בדברי תמיחה ככתוב: "ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן." והנה ה' הקפיד על שרה ואמר: "למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנת", ואילו על צחוקו של אברהם לא הקפיד. מה פשר הפליה זו?

כמעט כל המפרשים למדים מכך שצחוקו של אברהם היה צחוק של שמחה, בניגוד לצחוקה של שרה שהוא צחוק של לעג. רש"י מוצא ביסוס פרשני לביאור זה. הוא כותב: "יש תמיחות שהן קיימות... כך אמר אברהם בלבו: הנעשה חסד זה לאחר, מה שהקב"ה עושה לי?" ורמב"ן מוסיף גם ביסוס לשוני: "הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה, כענין 'אז ימלא שחוק פינו ולשונו רינה'." ומה יעשה אדם שפירושים אלה לא יספקו אותו ויתעקש לחשוב שגם בדברי אברהם יש לא מעט גיחוך וחוסר אמונה? האם אדם זה נדרש לבטל את ספקותיו ולהסכים לדעת חכמינו? לא! הוא נדרש לעיין שוב ושוב, הן בכתובים והן בפירושים, ומובטח לו, או שישנה את דעתו על משמעות צחוקו של אברהם, או שימצא פירוש שיספק אותו.

ואכן יש פירושים כאלה. כותב ר"י בכור שור, תלמידו של רבנו תם ומבעלי התוספות: "לפי דרך אחרת אפשר לפרש שלא רצה הקב"ה להוכיח את אברהם על פניו שיתבייש יותר מדי, אבל כשהוכיח (=אברהם) את שרה לא הוכיחה על פניה, אלא אמר לאברהם לומר לה. וכשהוכיח את שרה ממילא ידע שלא טוב כיוון הוא, אלא שחלק לו ה' כבוד, להבדיל כאשה שמייסרת בתה לפני כלתה כדי שתתייסר גם היא. ומכל מקום רמז לו שאמר לו 'וקראת את שמו יצחק', כלומר ידעתי את אשר עשית."

שמא תאמר שפירוש נועז זה הוא חריג, ולא היא. אנו קוראים בבר"ר פ"י מו: "א"ר פנחס בשם ר' לוי: שתי פעמים נפל אברהם על פניו. כנגדן ניטלה מילה מבניו ב' פעמים, אחת במצרים ואחת במדבר. במצרים בא משה ומלך, במדבר בא יהושע ומלך." הנה מצאנו מדרש המתייחס בביקורת לתגובותיו של אברהם אבינו על הבטחות ה' להולדת בן משרה בת התשעים.

2. העקידה - לצורכו של אברהם

עמידתו של אברהם אבינו בניסיון העקדה היא ביטוי נשגב לעוצמת אמונתו בא-להיו, עליה חונכו דורות של יהודים ובזכותה אנו מקווים כל שנה לזכות בדין בימים הנוראים. אף על פי כן יכולות להתנגב ללב שתיים-שלוש שאלות מביכות: במה גדול אברהם מאותם עובדי אלילים אשר "ההתמכרות העמוקה שלהם לעבודה זרה, ניצחה גם את רחמי הורים ותשם את האכזריות על בנים ובנות למידה קבועה בעבודת המולך"? **זו שאלתו של הרב קוק**. ועוד שאלה, הפעם על הקבי"ה, בלשונו של ר' יוסף אבן כספי: "כיצד יצוונו הא-ל לעשות תועבה כזאת?" (איזה ניסוח, רח"ל!). ועוד שאלה: אברהם אשר יצא מגדרו כדי ללמד סיגוריה על אנשי סדום ועמורה, לא אמר מילת הסתייגות אחת על ההוראה לשחוט את בנו, אתמהא!

את השואל הנבוך הזה נפנה לפירוש רש"י: "אחר הדברים האלה - אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר (להקב"ה) מכל סעודה שעשה אברהם (יגיע אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק)" לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד." פירוש מוזר, וכי הקב"ה מנהל את עולמו לפי הנחייתו של השטן חו"ש?

בכלל מהו שטן? "אמר ר"ל הוא שטן הוא יצה"ר" (ב"ב טז, א). נתרגם עכשיו את דברי רש"י ללשון פסיכולוגית המעמקים: אחר הדברים האלה - אחר דבריו של יצה"ר של אברהם, אחר הרהוריו על עצמו. בפרק הקודם מסופר על הצלחה מלאה של אברהם: נולד לו בן משרה, הוא נפטר מבן האמה, הוא כרת ברית שלום עם אנשי הסביבה ויכול כבר להתמסר ליעודו: "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם", ממש בא אברהם אל המנוחה ואל הנחלה. אך דווקא אז הרהורים קשים מכים את אברהם. בטחונו האישי בטוהר אמונתו מתערער והוא מתייסר: האמנם אמונתי בה' היא שלמה, בלא כל פנייה אישית? ההצלחה הזאת, השכר הזה, האם אינו מהווה חיץ ביני לבין א-לוהי? ואז באה לעזרתו בדרך הקשה ואומר לו: אני נותן בך אמון מלא, **אתה** אינך בטוח באמונתך, ובכן עשה מעשה שיוכיח לך שאתה בסדר. הרי בעולם האלילי הסובב אותך, הקרבת בן לאליל נחשבת לשיא האמונה, עשה גם אתה כמוהם, הקרב לי את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק.

וילך אברהם! ויקח את המאכלת לשחוט את בנו, כלומר לתת **לעצמו** הוכחה לנאמנותו לה'. באותו רגע באה ההוראה האמיתית: "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה". ואברהם **לא שחט**: הוא הבין, והשואל הנבוך שלנו מבין,

ששחיתת הבן הייתה צורך של אברהם ולא צורך של הא-ל. הציות להוראה יאל תשחט' הוא הביטוי האמיתי לאמונה בה', המשמעת לקיום מצוותו של ה' היא האמונה, ולא ההתלהבות להוכיח לעצמך את אמונתך. גדולתו של אברהם היא לא בכך שהיה מוכן לשחוט, אלא בכך שהוא נשמע ולא שחט. אגב כך אתה למד שהתורה מתנגדת לקרבן אדם. בראייה תת-הכרתית מעמיקה, מסתבר שקרבן אדם הוא ביטוי לסיפוק יצר אגואיסטי אפל ולא ביטוי לאמונה צרופה.

3. כפייה ורצון במעמד הר סיני

כולנו עוצבנו על האמונה שבסיני כפה ה' עלינו הר כגיגית ואנחנו מקבלים כפייה זו באהבה, שכן אנו רואים בה סימן של קירבה לה', סימן של אצילות, ואצילות מחייבת. אך מה נאמר לאיש שיתקומם ויטען: אינני רוצה שיכפו עליי, אני בן חורין וזכותי להחליט מה לקבל ומה לא לקבל?

נקרא שוב את תיאור מעמד סיני והנה מסתבר שהתורה מדברת על משא ומתן ארוך ומפורט בין ה' לבני ישראל, כשהמתווך משה עורך מסע דילוגים מייגע מן ההר למחנה ישראל וממחנה ישראל להר. בני ישראל שומעים את ההצעה לכריתת ברית ועונים עליה **נעשה**, לא **נעשה ונשמע**, כלומר הסכמה עקרונית בלבד. ושוב מפורטים תנאי הברית ושוב מודיעים ישראל **נעשה**, היינו מסכימים עקרונית גם לתנאים, ורק אחרי כתיבת התנאים וקריאתם בשנית הם מצהירים **נעשה ונשמע**. לפי הפשט לא הייתה שום כפייה, ואכן הרב סולובייצ'יק מדגיש שקריאה פשטית של הכתוב מחזקת את הדעה שהיה כאן מו"מ חופשי ולא כפייה. הנה מצא האיש המקשן אילן גדול להיתלות בו בקושייתו על דברי חז"ל. אך בכל זאת, מה ראו חז"ל לטעון שכפה עלינו הר כגיגית?

כיוון של תשובה על כך מצאנו בדברי המהר"ל מפראג. כל אדם בפני עצמו, כל פרט יכול לקבל או לדחות את הצעת ברית סיני, ואכן אנו רואים עדות מצערת לכך בהיסטוריה הארוכה של עמנו, שהרי רבים רבים ערקו ועורקים מן המחנה, אבל עם ישראל כעם אינו יכול להשתמט מן העול של הברית, וגם זאת ראינו בהיסטוריה שלנו. הנה כי כן גם חרות בבדיקת הצעת ברית סיני וגם כפיית החר כגיגית.

ד. סיכום

השם 'בין עצמאות לסמכות' מעורר מחשבה שיש ניגוד בין שניהם, והנה הוראנו לדעת כי אמונת חכמים אינה פוגעת בעצמאותנו, ולהפך: לימוד מעמיק בחכמת חכמים יש בו מרחב לכל חרות אינטלקטואלית כנה. מי יתן ונוכח לעסוק בתורה בתמימות, ואז יהיו דברי התורה שמחים בנו כיום נתינתם בסיני.